

L'hospital medieval de Provençana.

Eusebio Martínez Valero
Funcionari de Justícia

1. HOSPITALS MEDIEVALS I MEDICINA MEDIEVAL

L'Hospitalet medieval no tenia gairebé res a veure amb l'actual, però és que l'hospital d'aquella petita vila també era molt diferent del que avui en dia entendríem per un hospital.

Tal com diu Antoni Conejo (2002:27), és inevitable parlar d'hospital medieval sense comparar-lo amb el concepte actual. Sovint l'hospital medieval ha estat considerat com un simple lloc on es practicava l'hospitalitat i la caritat envers els necessitats però no pas com un lloc de curació. D'altra banda, els hospitals no eren les úniques institucions assistencials de l'Edat Mitjana. Sembla clar que els hospitals medievals tindrien una dedicació especial cap a l'hospitalitat, però això no vol dir que no es dediquessin a la caritat o el guariment dels malalts.

La idea de l'hospital medieval no era tant guarir el malalt, sinó ajudar-lo amb un suport sobretot espiritual. Els inventaris que s'han pogut conservar dels hospitals medievals ens informen que els llibres que s'hi podien trobar eren majoritàriament religiosos i no mèdics.

Els hospitals medievals passaran per una important evolució entre els segles XIII, XIV i XV, de ser simples refugis a institucions on l'atenció mèdica serà cada cop més la protagonista. A més, veurem un lent procés de secularització amb la intervenció cada cop més intensa de poders municipals en la gestió de l'hospital. De mica en mica els hospitals medievals dedicaran la seva atenció no només als pelegrins i als pobres, sinó també als malalts.

Les persones a qui anava dirigida l'assistència prestada pels hospitals medievals eren principalment dos. Uns eren els pelegrins, i de fet, eren els principals objectius d'aquesta ajuda, perquè ja hem dit que una bona part d'aquestes institucions es van fundar just al costat de les rutes de pelegrinatge, com l'hospital de Provençana.

Els altres eren els pobres, però... tothom valia per ser pobre? Ramon de Penyafort ho deixa força clar: la caritat per a tothom només és possible en temps d'abundància. Si s'ha de fer un triatge, s'ha de donar preferència als amics i a la família.

En aquesta distinció trobem els *pauperes verecundi*, o pobres vergonyants, i els *pauperes matricularii*, o pobres captaires. Aquests últims serien els pobres no residents. Els altres, els pobres honestos, eren amics o veïns que havien caigut en una situació de necessitat sense que tinguessin cap responsabilitat.

La principal forma d'assistència és la provisió de menjar. També aquí es feien distincions entre, en primer lloc, els pobres "ordinaris", als quals es donava menjar diàriament. D'altra banda, hi havia altres pobres "extraordinaris" als quals només s'auxiliava en dates concretes del calendari cristià, o coincidint amb l'aniversari de la mort d'alguna persona que hagués beneficiat l'hospital en el seu testament. Precisament, i com ja hem avançat, era típic que aquests benefactors establissin beneficiaris específics de la seva donació, com ara família i amics. Els captaires i d'altres pobres més marginals només rebrien alguna ajuda en dates assenyalades.

Inicialment, gairebé tots els hospitals catalans van ser fundats i dotats per beneficiaris individuals o corporatius que es van reservar drets d'administració per al futur, però això no trigaria a canviar. A mesura que aquests administradors van haver d'afrontar dificultats financeres creixents, van anar cedint aquests drets d'administració a d'altres. Les irregularitats en els comptes també hi van tenir molt a veure. Els responsables de gestionar els hospitals, i sovint responsables d'aquestes irregularitats, serien els administradors. Aquests podien ser designats per vida o només per un temps limitat. No es pot dir que tinguessin un perfil definit, alguns eren religiosos, de vegades sotmesos a una regla o en altres casos immersos en alguna mena de vida comunal. D'altres institucions estaven servides per grups mixtos, que podien incloure individus amb alguna mena de dedicació, com els donats, i també d'altres que desenvolupaven les seves tasques per un salari.

Es va anar produint una separació cada cop més acusada entre les funcions religioses, consistents a tenir cura de la salut espiritual dels assistits mitjançant l'administració dels sagraments i la pràctica d'oficis religiosos, i d'altra banda les administratives, corresponents a l'atenció física de les persones, la gestió del patrimoni de l'hospital, i altres de similars.

Les normes internes d'un hospital difícilment apareixen escrites, i això es deu al fet que es tractava sovint d'institucions petites, moltes de les quals no estaven servides per una comunitat religiosa formal. Estem parlant d'edificis formats per un grup de cambres, i prop d'una dotzena de llits. El de Provençana, segons les visites episcopals, tenia com a molt set llits.

Sembla que la ràtio de personal i llits era d'un a set, ja que només puntualment apareix més d'una persona com a hospitaler (sobretot al segle XVIII), i no està clar que, quan trobem dues persones el mateix any, estiguin desenvolupant aquesta tasca al mateix temps. Tot i així, els hospitals medievals semblen operar sempre per sota de la seva capacitat màxima.

Les institucions municipals comencen a emergir precisament al segle XIII i, típicament, el seu paper consistirà a prendre el control d'institucions preexistents. Els ordes religiosos i les comunitats organitzades d'hospitalers van jugar un paper minoritari en l'administració de l'assistència a Catalunya però, tot i així, molts dels hospitals creats al segle XIV van actuar sota alguna mena de control municipal.

S'observa també un canvi important de finançament al llarg del temps. Al segle XII la caritat és totalment voluntària, recolzada en gran mesura per les donacions practicades per l'elit social. Als segles XIII i XIV, hi ha una major participació de les classes baixes.

LA FUNDACIÓ DE L'HOSPITAL: DATA I AUTORIA

En primer lloc, cal deixar clar que no disposem de cap document que afirmi amb claredat i rotunditat quina va ser la data de fundació de l'Hospital de Provençana, ni quins van ser els seus promotors. Aquesta important llacuna documental ha donat peu a moltes suposicions sobre la qüestió, i l'autor que va fer l'afirmació més atrevida al respecte va ser Jaume Codina al seu llibre *Els pagesos de Provençana*. En la seva obra Codina considera, sense assegurar-ho del tot, que l'hospital es va crear abans del 1215, que és la data del document en què apareix esmentat per primera vegada. Per la manera en què es parla de l'hospital en el document sembla ser que ja feia temps que funcionava, ja que un dels intervinents en la venda és anomenat com Guillem Curuz "*de Hospitali de Provinciana*". El fet que l'hospital serveixi com a topònim fa pensar que aquesta institució ja tenia un cert arrelament en la societat, i que fer-lo servir en aquests termes era una pràctica acceptada que permetia identificar aquesta persona. És difícil trobar arguments en contra d'aquesta afirmació.

Codina creu que l'hospital fou fundat per l'Orde dels Hospitalers de Sant Joan de Jerusalem. En primer lloc, la vocació d'aquest orde és precisament ajudar els viatgers que circulen per les rutes de pelegrinatge. D'altra banda, l'elevat nombre de propietats a nom d'aquest orde dins el terme de Provençana, en especial la finca senyorial anomenada Torre Blanca, dins de la qual estava ubicat l'hospital, fa pensar que els hospitalers tenien una important presència a la zona, i és un altre factor que afavoriria la fundació per part seva d'un hospital.

D'altra banda, no s'ha trobat absolutament cap document on consti de forma clara que els Hospitalers van fundar l'hospital de Provençana, i a més, tal com ens fan saber Marcel J. Poblet Romeu (2005) i Joan Fuguet Sans (1995), els Hospitalers tampoc no eren els únics que fundaven hospitals per a pobres.

Tot indica que certament l'Orde de l'Hospital seria el responsable de la creació de l'hospital de Provençana, però gairebé tots els autors consultats durant l'elaboració d'aquest estudi es queixen amargament de l'escassetat documental que patim sobre l'època en què es devia construir aquesta institució, i no tinc més remei que unir-

me a ells en aquest sentit. La manca d'un document on s'afirmi de manera categòrica l'autoria de la fundació de l'hospital fa que, tot i la profusió d'índicis que apunten en la direcció dels Hospitalers, el rigor científic aconselli prudència i ens impedeixi d'afirmar amb claredat l'autoria de la seva fundació.

QUINA MENA D'HOSPITAL?

Sabem que l'hospital de Provençana era principalment un refugi per a pelegrins, un lloc d'alberg i descans destinat als viatgers de les rutes més transitades. Així, l'any 1375 l'ermità de Bellvitge Pau Genover i el fuster de la vila Joan Ramon obtenen autorització del bisbe per a reconstruir-lo i la llicència reial diu literalment que es tractarà "d'un hospital en què els pobres i els captaires i les persones miserables que passin per allí o que vagin malaltes a l'hospital rebin almoina i repòs". Podem pensar que l'hospital no va ser construït només per a la ruta del camí de Sant Jaume sinó també, i més probablement, per a la peregrinació al sepulcre de Santa Eulàlia que es conservava ja aleshores a la cripta de la Seu de Barcelona (CASAS,1983).

A més de la funció de lloc de descans per als pelegrins que ja hem comentat, també donava ajuda als pobres majoritàriament amb repartiment d'aliments. No veurem, per tant, que l'hospital de Provençana evolucioni ni canviï cap a una major especialització mèdica, almenys durant els segles XIII, XIV i XV. No hi ha cap rastre documental que indiqui que a dins s'hi portés a terme cap mena de pràctica mèdica fins al segle XVIII en què apareixen metges que visitaven la localitat. Sí que sabem que a dins de l'hospital s'hi trobava una capella dedicada a Santa Càndida, que oferia als malalts i pelegrins els serveis religiosos necessaris.

Queda palès el protagonisme del consell local en la gestió de l'hospital. Els obrers parroquials, les principals autoritats del govern local, es solien reunir a l'hospital, tal com apareix en un document del 1512 (CODINA,1987:I:502). Aquest breu apunt ens dóna una idea de la importància cabdal que tenia aquesta institució per a la vida dels habitants del poble. La quantitat de vegades que l'hospital apareix a la documentació de l'època com a topònim és la prova de l'enorme pes que tindrà durant tota la seva història.

Sobre el finançament de l'hospital, només es poden trobar deixes testamentàries, les quals ens permeten deduir que la tasca d'aquesta institució era molt apreciada pels habitants del terme, ja que sovint les quantitats entregades eren equivalents a les que es deixaven per a l'Ermita de Bellvitge.

LOCALITZACIÓ DE L'HOSPITAL

En moltes obres referents a la història de l'Hospitalet es diu que l'hospital es trobava al peu del camí ral, el qual correspondria aproximadament, i venint des de Barce-

lona, al carrer de Santa Eulàlia, després carrer Prat de la Riba, carrer Major i des d'aquí cap a Cornellà.

D'altra banda, les referències documentals a l'hospital són molt nombroses, i moltes fan servir expressions com ara "sota l'hospital", "al costat de l'hospital" o "davant de l'hospital" però la intencionalitat dels documents en què apareixen no era donar la localització de l'hospital sinó fer-lo servir de referent aproximat per a identificar una altra propietat.

Sí que trobem algunes referències molt eloqüents en l'obra de Codina. Per exemple, es parla de la compra del Mas Rovira, abans "Torre Blanca", situada segons sembla al costat de l'església i davant de l'hospital de Santa Cànida. La data d'aquest document és 16 de novembre de 1679, i l'església a la qual es refereix estaria situada en la mateixa posició que l'actual església de Santa Eulàlia de Mèrida, cosa que ens porta a pensar que l'hospital es trobava en l'actual Plaça de l'Ajuntament (CODINA,1987:I:308). A més, són nombroses les referències de cases "al carrer major al costat de l'hospital" la qual cosa demostra, com a mínim, la proximitat d'aquest respecte el carrer major i per tant a la plaça (CODINA,1987:II:367,456). En una altra referència es parla d'una casa de dos portals encarada a la plaça de les moreres i al costat de l'hospital (CODINA,1987:II:308).

El 28 de juliol de 1512, el batlle general de Catalunya confirma a Vicenç Armengol, brodador de Barcelona, l'establiment emfitèutic que ja tenien els seus avantpassats sobre la carnisseria que es troba contigua a l'hospital de Provençana. Aquest document es troba custodiat a la Biblioteca de Catalunya, i crida l'atenció que en la breu referència que apareix al catàleg es faci servir la paraula "contigua". Examinat el document, el que hi diu textualment és "*iuxta parietis ipsum hospicium quod fuit Johannis Torrent*", la qual cosa ens dóna una pista molt precisa de la localització de l'hospital, ja que el vincula d'una manera molt estreta i propera amb la carnisseria de la plaça del poble.

Això obre de fet una nova via d'investigació per a trobar l'antic hospital, ja que ens permet saber que si es pogués localitzar la carnisseria, no seria difícil trobar-hi l'hospital al seu costat mateix.

Per últim, el cadastre del 1718 conté una breu referència a l'hospital quan descriu la casa de Jayme Millas (a qui ja coneixíem com a comprador d'una casa al costat de l'hospital (CODINA,1987:II:456.)), i que segons sembla es trobava exactament al costat de l'hospital. Aquesta vegada, l'expressió "al costat" del document del 1681 sembla ser rigorosament literal.

BIBLIOGRAFIA

CASAS, Joan. *De pagesos a aturats. Notes sobre la història de les transformacions rurals urbanes a l'Hospitalet de Llobregat*, Quaderns Urbans 3. L'Hospitalet de Llobregat: Ajuntament de L'Hospitalet, Ponència d'Ensenyament, Dinàmica Educativa, 1983.

CODINA, Jaume. *Els pagesos de Provençana (984-1807)*. L'Hospitalet de Llobregat: Ajuntament de l'Hospitalet de Llobregat, 1987.

CONEJO DA PENA, Antoni. *Assistència i hospitalitat a l'Edat Mitjana. L'arquitectura dels hospitals catalans: del gòtic al primer renaixement*, Barcelona, 2002, [en línia], a: Tesis doctorales en red, Barcelona, Consorci de Serveis Universitaris de Catalunya. Disponible a: <<http://www.tdx.cat/handle/10803/2006>>. [Consulta: 2015].

FUGUET I SANS, Joan. *L'arquitectura dels templers a Catalunya*. Barcelona: Rafael Dalmau, 1995

POBLET ROMEU, Marcel J. *Entre el temple i l'hospital. Arquitectura i formes de vida al castell del temple de Barberà*. Valls: Cossetània Edicions, 2005.